

Автор: Драгомир Радулов

Abstract: Dragomir Radulov, *Description and Use of the Old Hebrew Apocrypha and Pseudepigrapha. Part II* . Initiative for Spiritual Development "St. John Chrysostom". Sofia: Holy Trinity Christian Church, 2022.

In this lecture, Dragomir Radulov examines apocalyptic literature – one of the main genres of intertestamental Jewish writing. After a brief etymological overview of terms such as "apocalypse," "angel," and "liturgy," the lecturer presents the Book of 1 Enoch – "the king of the apocrypha" – as the most important work in this genre, containing the most precise revelations about the Messiah. The lecture proceeds to discuss 2 and 3 Enoch, the Sibylline Oracles, the Apocalypse of Zephaniah, 4 Ezra, the Apocalypse of Abraham, the Testaments (of Job and of Solomon), the Book of Jubilees, the Ascension of Isaiah, as well as 3 Maccabees. The lecture concludes with a reflection on canonization and the role of tradition in the interpretation of Scripture. Резюме: Драгомир Радулов, *Описание и употреба на староеврейските апокрифи и псевдоепиграфи. II част* . Инициатива за духовно изграждане "Св.Йоан Златоуст". София: Християнска църква "Света Троица", 2022.

В тази лекция Драгомир Радулов разглежда апокалиптичната литература – един от основните жанрове на междузаветната еврейска писменост. След кратък етимологичен преглед на термини като "апокалипсис", "ангел" и "литургия", лекторът представя книгата Първи Енох – "царят на апокрифите" – като най-важното произведение в този жанр, съдържащо най-точните откровения за Месия. Разглеждат се последователно Втори и Трети Енох, Сибилските пророчици, Апокалипсис на Софония, Четвърти Езра, Апокалипсис на Авраам, Заветите (на Йов, на Соломон), Книгата Юбилей, Възнесението на Исаия, както и трета Макавейска книга. Лекцията завършва с размисъл върху канонизацията и ролята на традицията в тълкуването на Писанието. Keywords: Apocalyptic literature, Enoch, Sibylline Oracles, apocrypha, intertestamental literature, canon, Messiah, Jewish mysticism, Septuagint Ключови думи: Апокалиптична литература, Енох, Сибилски пророчици, апокрифи, междузаветна литература, канон, Месия, еврейски мистицизъм, септуагинта

```
.video-wrapper { width: 90%; max-width: 56em; /* optional cap (~896px at 16px base) */
margin: 0 auto; /* center horizontally */ aspect-ratio: 16 / 9; } .video-wrapper iframe {
margin: 1em; width: 100%; height: 100%; border: 0; }
```

Съдържание: [Въведение – апокалипсис, ангел, литургия](#) [Първи Енох – царят на апокрифите](#) [Втори Енох – българският превод](#)

[Трети Енох – еврейският мистицизъм](#)

[Сибилски пророчици](#)

[Апокалипсис на Софония](#)

[Четвърти Езра](#)

[Апокалипсис на Авраам](#)

[Завети – Йов, Соломон и други](#)

[Книга Юбилей](#)

[Възнесение на Исаия](#)

[Трета Макавейска книга](#)

[Юдео-елинистическа литература](#)

[Канонизация и традиция](#)

[Заклучение](#)

Въведение – апокалипсис, ангел, литургия

Думата "апокалипсис" звучи страшно, но на гръцки значи просто "разкривам". В съвременния гръцки се употребява, за да се каже, че се разкрива тайна. Подобно е с думата "ангел" – на съвременен гръцки значи "обява" (например във вестниците за продажба на коли). "Литургия" пък в ежедневието означава "работа" – например ако баничарницата не работи, тя е "делитурги". Тоест гръцките думи не бива да ни звучат прекалено тържествено.

Апокалиптичната литература е силно развита в еврейски контекст. От нея в Стария Завет познаваме само части от книгите на Даниил и Езекиил, а в Новия завет – една книга Откровение. В междузаветната литература обаче този жанр е изключително богат.

Първи Енох – царят на апокрифите

Книгата Първи Енох е "царят на апокрифите" сред всичките 240 междузаветни произведения. Това е книгата, която всеки би трябвало да познава. Лесно се намира в

интернет. Разказва за пътешествията на Енох по небето, въстанието и падението на ангелите, тяхното сношение със земни жени, раждането на гиганти, небесна механика и бъдещето на Израел.

Най-точните откровения за Месия се намират именно в книгата Енох – те превъзхождат дори Данииел и Езекиил. Затова тази книга не може да бъде отхвърлена. В нея Месия е споменат като Божий Син и Човешки Син, който има предвечно съществуване. Това е най-близкото доближаване до теологията на Йоан – "В началото беше Словото" – и това откровение идва от Енох.

Втори Енох – българският превод

Втори Енох е запазен на български език. По времето на цар Симеон, с държавни средства, Преславската книжовна школа превежда множество произведения от еврейски и гръцки на български. Това е голямо произведение, но е еkleктично и хаотично – четеш и след три изречения се връщаш обратно. Тепърва предстои да бъде анализирано и е отлична тема за докторски дисертации.

Трети Енох – еврейският мистицизъм

Трети Енох е еврейският Енох. Рави Ишмаел пътува до небето, вижда Божия трон и Колесницата, получава откровение от архангел Метатрон. Минава през шест небесни палати, като седмата е най-вътрешна, където доближава Божия трон. Пред Божия трон има завеса, която го отделя от останалия свят – Бог е тайнствен и недостъпен. Под трона извира огнена река, в която се къпят ангелите, преди да изпълняват служба.

Архангел Метатрон разкрива на Ишмаил, че той всъщност е Енох, син на Ярет, преобразуван в ангел. Показва му ангелската йерархия – нещо, което има дълбоки еврейски корени и не произлиза от християнския Псевдо-Дионисий Ареопагит (V век). Интересно е, че едва ли има изцяло християнско откровение – всичко е разхвърляно в тези книги и християните просто ги използват и подреждат. Дори представата за антихрист (антимесия) съществува в еврейска среда.

Ишмаил вижда космически букви, чрез които светът е създаден, както и противоположни космически енергии, поддържани чрез силата на божествените имена. Който знае имената, може да управлява енергиите. Небесните тела са задвижвани от ангели. Идването на Месия (наречен "син на Йосиф" – интересно за еврейска книга)

предстои. Ангелите подлежат на наказание, когато не изпълняват службата си правилно – делата им биват изгаряни от огън, а душите и духовете им биват отделени. Този текст е в основата на еврейския мистицизъм – Кабала и Меркава, но също така съдържа и астрологични елементи.

Сибилски пророчици

В древните народи се появява фигурата на пророчицата Сибила – един вид вечна жена, която предсказва. Съществуват персийски, либийски, делфийски, кимерийски, еритрейски, самийски, кумейски, хелеспонтски, фригийски, тибуртински, еврейски, халдейски, римски и египетски Сибили. Тя е възрастна гадателка, която говори в екстаз – споменавана е като вечно жива старица. Името се среща при Овидий, Вергилий, Хораций, Ювенал, Хераклит, както и в Данте. В Сикстинската капела има пет Сибили, нарисувани от Микеланджело, и четири от Рафаело – те са на почит, защото предсказват идването на Христос.

Еврейските Сибили предсказват раждането на Христос. В тях се споменават четирите архангела – Гавриил, Михаил, Уриил и Рафаил (които се срещат масово в апокрифите, включително в Товит). Светът ще бъде унищожен с огън, грешните чакат мъки в Тартара, а праведните – щастие върху преобразена земя. Интересен факт: благословените ще могат да освобождават някои осъдени души чрез ходатайство – този мотив се среща масово в апокрифите.

Апокалипсис на Софония

Запазен е в малък цитат при Климент Александрийски и на 18 страници на различни коптски диалекти. Описва космическо пътешествие през седем небеса. Вижда се съд над нечестивите, мъчения в ада, възнаграждение на праведните и небесно великолепие. Повторенията и застъпванията показват комбиниране на различни източници. Делата на всеки човек се записват от ангел – има небесен прокурор, записал всички грехове, и ангел Еремиел, записал добрите дела. Описват се два вида ангели – красиви (които хвалят Бога) и грозни (които само регистрират злите дела, без самите те да са зли).

Четвърти Езра

Запазен на латински. Езра оплаква съдбата на своя народ и повдига въпроса за произхода на греха и страданието. Разбира, че краят на света е близо и че умрелите ще имат съдба, подобна на хората от бъдещето. Вижда какво предстои на грешниците и се опитва да ходатайства за тях, но получава съвет да мисли за своето спасение. Много са

били създадени, но малко ще се спасят. Описват се знамения преди края на света – видение на жена, която оплаква своя син, превърната в славен град (небесният Сион). Орел излиза от морето – това е Римската империя, която ще бъде наказана от Божия Месия. Подобен на човек излиза от морето с небесните облаци, начело на голяма армия, и унищожава враговете с огън от устата си.

Апокалипсис на Авраам

Запазен на старославянски – явно нашите книжовници са се постарали. Авраам като малък разбира, че идолите на баща му не са богове, и търси истинския Бог. Бог му се открива и му заповядва да напусне бащиния си дом, да пренесе жертва и да види велики невиджани неща. Ангел Яоил го води в небето, където вижда седем видения – светлина и огнени ангели, огнен трон, водите на твърдта, Едемската градина, морето от Ливанско стъкло, седемте греха на света и разрушаването на храма. Бог обявява наказанието на нечестивите чрез десет язви и победата на праведните. Азazel (водачът на падналите ангели) ще бъде съден и изгонен в пустинята. Бог ще изпрати Избрания, който ще събере разпръснатите Му хора, храмът и жертвите ще бъдат възстановени.

Завети – Йов, Соломон и други

Завет на Йов препоръчва добродетелта на търпението. Йов се обръща към разкриващ ангел, към тримата царе (неговите приятели) и към трите си дъщери. Накрая на живота си събира децата си за последна дума. Ангел го насърчава да разруши идолско капище – заради този факт идват всичките му наказания (Сатана му отмъщава за това). Тримата царе идват да го утешат, жена му умира и я погребват. Царете са простени заради Йововото ходатайство, но не и Елиу – тайнственият герой от книгата Йов.

Завет на Соломон е представител на еврейската окултна литература. Дава имена на демони, описва кой какво върши, за какви часове отговаря и кой ангел му противодейства. Подробно разписание на всяка част от денонощието – чисто магьосническа книга. Соломон, понеже добре познавал демоните, ги привиквал да му строят храма. Тук се споменават женски демони – нещо, което се среща само в късната Кабала и в исляма.

Книга Юбилей

Голяма част от етиопския канон. Разказва за неща, открити на Мойсей през четиридесетте дни на Синай. Ангел разкрива на Мойсей бъдещата история на Божия народ. Носител на злото е ангел Мастема (който е изкушавал Авраам). Книгата е

композитна – съдържа история, завети, апокалиптични елементи, ритуали и хронология. Занимава се с определяне на юбилеи и седмици и разделя дните на святи и делнични. Тук се въвежда слънчев календар, който в еврейска среда никога не е бил респектиран (евреите и до днес се придържат към лунния календар).

Възнесение на Исая

Състои се от три части: Мъченичество на Исая, Завет на Езекия и Видение на Исая. Мъченичеството описва смъртта на Исая при цар Манасия – разрязан с трион. Това кореспондира с еврейския разказ за героите на вярата, разрязани на две. Исая не е случаен – от книгите на Стария завет той е най-реферираният в Новия завет (заедно с Псалмите), но като по-малка книга, той е по-концентриран. Исая умира с мъченическа смърт, описана подробно в този апокриф.

Втората и третата част се считат за християнски добавки – говорят за смъртта на Възлюбения, развалата на църквата и второто пришествие. Видението разказва за пътуване през седемте небеса, виждане на Господ и Светия Дух (триединство), присъединяване към хвалението на небесата и слизането на Исус на земята. Това е очевидно християнско допълнение – често явление, когато еврейски ръкопис се дописва от християнска среда.

Трета Макавейска книга

Трета Макавейска няма нищо общо с Макавеите, но понеже се занимава с бащата на Антиох Епифан – Антиох Велики – е наречена Макавейска по асоциация. Събитията се развиват преди Макавейските въстания. Птолемей IV Филопатор е спасен от заговор и побеждава Антиох Велики. След това посещава Йерусалим, но му е отказан достъп до светилището. Първосвещеникът Симон се моли на Бога и царят пада в припадък. За да се отмъсти, царят заповядва на юдеите да участват в Дионисиев култ, но те отказват. Събира ги в Александрия, за да бъдат убити от 500 слона, но царят изпада в дълбок сън и забравя заповедите. Два ангела (Михаил и друг) обръщат слоновете срещу войската, царят се смирява и обръща мнението си на 180 градуса. Юдеите получават разрешение да избият онези от своите, които са показали отстъпление от вярата – и го правят с радост.

Това ни показва нещо важно: евреите вече са готови да убиват хора сред себе си, които застрашават юдаизма. В новозаветно време те не могат да убиват сами – трябва да искат разрешение от римския управител (Пилат). Затова римляните (а не евреите) са екзекуторите на Исус – това е изискване на римския закон. Пилат е задължен да

изпълни присъдата, въпреки че не желае.

Юдео-елинистическа литература

Гръцкият език е добре усвоен от египетските юдеи. Септуагинта – гръцкият превод на Стария завет – е създаден от евреи, ползвайки еврейски текст, по-древен от Масоретския. В много места Септуагинта превъзхожда Масоретския текст.

Появява се Езекиил, който пише трагедия за Изход от Египет – запазена елинистична трагедия, която не спазва класическите принципи, но е написана така, че да може да бъде поставена на сцена. Други пишат поезия по подобие на Питагор. Аристов е философ, който тълкува Библията алегорично – например "ръката на Бог" означава творческа сила, а Словото, което Бог изговаря и сътворява света, е Божият сътворителен план. Този поток завършва с Филон Александрийски (I век), който изразява еврейско учение изцяло в рамките на гръцката философия – нещо, което в Йерусалим не се приема и той е бързо забравен. Юдаизмът поема в посока на равинизма.

Гръцкият език е бил добре приет по времето на Христос. Има гръкоезични синагоги. Дори Бар Кохба пише възвания за въстание на гръцки – очевидно защото му е по-лесно. Гръцкият не се е считал за външен, натрапен език.

Канонизация и традиция

Лекторът въвежда понятието "аксиоматизация" – описание на базови истини (аксиоми), от които се развива цялата система, както в математиката. Много протестанти биха казали, че Библията е такава аксиома, от която всичко израства. Лекторът отговаря с "не". Каноничните книги са дадени, за да потвърждават истина, но не напълно една друга. За разбиране на Библията е задължително познаването на традицията. Който не го прави, попада в капана на индивидуалното тълкуване – "отворете YouTube и ще видите".

Този проблем не е от вчера. Още Иринеи Лионски (II век) се сблъсква с него – срещу Маркион, който прави подбор на книги в подкрепа на своята ерес, и срещу валентинците, които цитират самата Библия за странните си тълкувания. Иринеи казва, че трябва да се тълкува в историческия поток на традицията. Той дори казва: "Ако нямаше Библията, традицията достатъчно ни говори за Христос, но без писанията няма

на какво да се облегнем."

Интересен пример е начинът, по който Иринеи решава проблема с числото на звяра (666 срещу 616) – той казва: "Аз познавах човек, който познаваше апостол Йоан, и той лично му каза, че числото е 666."

Заклучение

Апокалиптичната литература и междузаветните апокрифи представляват богато свидетелство за духовните търсения на еврейския народ в периода между двата завета. Те разкриват развитието на идеите за Месия, ангелски йерархии, краен съд и възкресение – идеи, които по-късно намират пълно изражение в Новия завет. Въпреки че не са канонични, тези книги са неотменима част от историята на откровението и традицията. Тяхното изучаване ни помага да разберем по-добре както еврейския контекст на ранното християнство, така и сложността на процеса на канонизация. Лекцията завършва с покана за бъдещи дискусии и задълбочаване по темата.